

پژوهش‌های حقوقی

علمی - ترویجی

شماره ۳۱

هزار و سیصد و نود و شش - نیمسال اول (دوفصلنامه)

۷	تعلیق اجرای قواعد بین‌المللی حقوق بشر در وضعیت‌های عمومی فوق‌العاده دکتر سید قاسم زمانی - مرضیه اسفندیاری
۴۷	کاهش فقر؛ دستورالعملی برای توسعه اجتماعی در نظام بین‌المللی حقوق بشر دکتر رضا اسلامی - مهشید آجلی لاهیجی
۷۹	حمایت از حقوق بشر در فضای سایبر دکتر سید یاسر ضیایی
۱۰۷	تحلیل نظام قانونی ایران در حوزه سرمایه‌گذاری صنعت نفت دکتر حمید باقرزاده - دکتر راحله سید مرتضی حسینی
۱۲۳	اعتراض ثالث اجرایی در قانون اجرای احکام مدنی دکتر رسول پروین - امین پاهکیده - الهه اعتمادی
۱۴۵	ضوابط حاکم بر ارجاع پرونده‌های قضایی از منظر استقلال قضایی: با مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی امید رستمی غازانی
۱۶۹	نقش شاکی خصوصی و دادستان در جرایم علیه میراث تاریخی و فرهنگی دکتر کیومرث کلاتتری - حسن خدابخشی پالندی - امیر عرفانی فر
۲۰۳	حمایت حقوقی از آثار تاریخی و فرهنگی در برابر آلودگی‌های زیست‌محیطی امین ولی‌زاده - صابر نجومی
۲۳۱	حفاظت از تالاب‌ها در حقوق بین‌الملل، در پرتو کنوانسیون رامسر مهرداد محمدی - وحیده نجفی
۲۵۱	دور باطل تصویب عوارض در شوراهای و ابطال در هیئت عمومی دیوان عدالت اداری: کاوشی در نظارت قضایی بر توسعه شهری مغایر با حق مالکیت مردم (۱۳۹۴-۱۳۸۸) دکتر وحید آگاه - محمدنبی بوربوری
۲۸۷	قانون دعوای جمعی: الگویی برای کشورهای نظام سیویل لا نویسنده: پروفسور آنتونیو جیدی - مترجم: دکتر مجید پوراستاد

حمایت حقوقی از آثار تاریخی و فرهنگی در برابر آلودگی‌های زیست‌محیطی

امین ولی‌زاده* - صابر نجومی**

چکیده:

در حال حاضر میزان آلودگی محیط زیست سطح کره زمین به مرز بحرانی رسیده است، منظور از آلودگی محیط زیست در اصطلاح تخصصی همان حضور مواد نامطلوب در محیط است. صرف‌نظر از آثار آلودگی‌ها بر حیوانات و نباتات، این آلودگی‌ها آثاری بر اشیاء و ساختمان‌ها از جمله آثار تاریخی و فرهنگی بر جای می‌گذارند. با توجه به اینکه اکثر آثار تاریخی و فرهنگی به صورت سنگ و بناهای سنگی می‌باشند، آلاینده‌های موجود با خوردگی آثار تاریخی و فرهنگی، سایش و تغییر شکل آنها در نهایت باعث تخریب این آثار می‌گردند. طی دهه‌های اخیر آثار تاریخی و فرهنگی درگیر آلودگی‌های متعددی از آلودگی‌های نفتی و مواد شیمیایی تا آلودگی هوا از طریق ریزگردها و مواد سایش‌کننده شده است.

تاکنون برای مقابله با آلودگی‌های زیست‌محیطی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی اقدامات زیادی صورت گرفته است، تا جایی که صدها کنوانسیون و پروتکل در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای در این مورد به تصویب رسیده است. آنچه که دارای اهمیت وافری می‌باشد، این است، که کشورهایی که از لحاظ آثار تاریخی و فرهنگی غنی می‌باشند، متأسفانه از محیط زیست سالمی برخوردار نیستند و توجه اساسی به آلودگی‌ها و تخریب آثار تاریخی و فرهنگی ندارند. خوشبختانه بشر امروز به اهمیت آثار تاریخی و فرهنگی پی برده ولی برای حمایت از این میراث مشترک بشریت تاکنون گام مهمی را برنداشته است.

این مقاله بر آن است تا با بررسی مبانی حقوق بین‌الملل محیط زیست و نیز معاهدات مربوط به آثار تاریخی و فرهنگی موجود پیشنهاداتی را راجع به حمایت از این آثار در حوزه حقوق بین‌الملل ارائه دهد.

کلیدواژه‌ها:

حمایت حقوقی، آثار تاریخی و فرهنگی، محیط زیست، مسؤولیت بین‌المللی، کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲.

مقدمه

حفاظت از میراث فرهنگی در سطح بین‌المللی در قرن گذشته گسترش چشمگیری پیدا کرد و این به خاطر چند علت بود؛ اول اینکه پیشرفت بشر در این قرن موجب پیدایش عاملی موسوم به آلودگی محیط شده که به نوبه خود نه تنها موجب ایجاد فرایندهای تازه تخریب و فروپاشی آثار تاریخی و فرهنگی گردیده است، بلکه سرعت فرایندهای تخریبی گذشته را نیز چند برابر کرده است، دوم آنکه پیشرفت سریع در علوم مختلف، به ویژه شیمی، باعث شده است، تا مواد و روش‌های تازه‌ای در خدمت این امر قرار گیرند.^۱ اگر پیش از صنعتی شدن فرایند تخریب یک سانتی‌متر سنگ ۱۰۰۰ سال طول می‌کشید، هم‌اکنون این زمان به یک چهارم یعنی ۲۵۰ سال کاهش یافته است.

یونسکو به عنوان تنها سازمان بین‌المللی دولتی که متصدی حمایت و محافظت از آثار تاریخی و فرهنگی است، اقدامات بجا و مناسبی را برای این امر تاکنون انجام داده است، ولی این را نیز باید اضافه کرد، که هنوز در اول راه است و تا رسیدن به اهداف عالیه مندرج در اساسنامه مسیر طولانی را باید طی کند. امروز بیشتر آثار فرهنگی و تاریخی از ارزش جهانی برخوردارند، و لطمه به یک اثر در یک کشور بسیار دور لطمه به کل میراث، فرهنگ و تمدن بشریت محسوب شده، و موجب فقر شدید فرهنگی در تمامی جهان می‌گردد، که توسط سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی محکوم می‌شود.

در این مقاله سعی شده تا با بررسی معاهدات متعدد مربوط به محیط زیست و همچنین آثار و اموال تاریخی و فرهنگی، ساز و کاری برای حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی، این

۱. ج.ج. آموروسو و و. فاسینا، فرسودگی سنگ و حفاظت از آن، ترجمه رسول وطن‌پرست (تهران: شرکت

انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰)، مقدمه.

میراث مشترک و با اهمیت بشریت^۲ در برابر آلودگی‌های زیست‌محیطی تهیه گردد، ولی جهان در حمایت از این میراث در ابتدای راه قرار دارد. برای بررسی مسئله مورد پژوهش در بخش اول به کلیات و تعاریف کلیدی پرداخته و سپس مسئله دخالت حقوق بین‌الملل در حمایت از این آثار بررسی شده و در پایان نتایج به دست آمده به صورت پیشنهاد ارائه می‌گردد.

۱- کلیات و تعاریف

۱-۱- تعاریف

۱-۱-۱- تعاریف و مفهوم حمایت بین‌المللی از آثار تاریخی و فرهنگی

حمایت^۳ به معنای دفاع یا پاسداری در مقابل خطر یا صدمه، محفوظ نگه داشتن از ضربه یا حمله، تأمین حالت امن تعریف شده است.^۴ برای تشریح مفهوم به این توضیح اکتفاء می‌شود که: «رویه‌های قانونی و اداری لازم به منظور فراهم آوردن شرایط مقتضی برای اینکه یک شیء یا محوطه میراثی در مضمونش محافظت شود. در ضمن نشانگر عملیات فنی لازم، مانند ساخت جان‌پناه، برای محفوظ نگه داشتن از تعدی بشری یا عوامل جوی است».^۵ مقصود ما برای حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی در این تعریف گنجانیده شده است، چرا که در انتهای تعریف به تعبیه ابزار لازم برای محافظت از آثار در برابر تعدیات بشری که یکی از این تعدیات آلودگی‌های ناشی از صنعت مورد استفاده بشر است، می‌باشد. در اینجا باید اصطلاح حمایت را از دو اصطلاح حفاظت^۶ و دیگری مراقبت و نگهداری^۷ تفکیک کرد.

۲. این مفهوم به اصل «دغدغه مشترک بشریت» نزدیک‌تر است، تا اصل «میراث مشترک بشریت»، که مربوط به منابع فضاهای مشترک است. اصل «دغدغه مشترک بشریت» در برخی حوزه‌ها پذیرفته شده، یا در حال شکل‌گیری است، همانند: اموال فرهنگی با اهمیت استثنایی و میراث فرهنگی زیر آب. رجوع شود به: فرانچسکو فرانکیونی، «در فراسوی حقوق معاهدات پدیداری حقوق عرفی جدید در حمایت از میراث فرهنگی»، ترجمه علیرضا ابراهیم‌گل و فرزانه آقاشاهی، *مجله حقوقی بین‌المللی* ۴۰ (۱۳۸۸)، ۱۴۱.

3. Protection.

4. L.B Corzon, *Dictionary of Law longman* (England, London: Pearson Education, 2002), 339.

۵. یو کیلهتو، یو کا، *تاریخ حفاظت معماری*، ترجمه محمدحسین طالبیان و خشایار بهاری (تهران: انتشارات روزنه،

۱۳۸۷)، ۳۷۵.

6. Conservation.

7. Maintenance.

ایکوموس^۸ حفاظت را به این نحو تعریف می‌کند: «تطویل عمر میراث فرهنگی و در صورت امکان شفاف کردن پیام‌های هنری و تاریخی ملحوظ در آن، بدون از دست دادن اصالت و معنی آن، حفاظت باید بستر فرهنگی را محترم بشمارد.» حفاظت مفهومی کلیدی است که حاکی از فرایندی است که مشتمل بر انواع عملیات لازم برای صیانت از آثار تاریخی و فرهنگی است. حیطة این نوع عملیات ممکن است، بسته به نوع میراث مربوط تغییر کند.^۹ در عرصه بین‌المللی از این واژه به عنوان اصطلاحی کلی برای نشان دادن عملیات فیزیکی مختلف در مورد حفظ یک محوطه تاریخی در چنان وضعیتی استفاده شود، که معنی یا اهمیتش را از دست ندهد.^{۱۰} با نگاهی به تعریف مشخص می‌شود، که حمایت، صیانت است، حمایت حالت غیرمادی دارد، ولی حفاظت اغلب به صورت مادی است.

مراقبت یا نگهداری (Maintenance) با تعمیر متفاوت است، تعمیر دربرگیرنده مرمت یا بازسازی است. در منشور بورا^{۱۱} به منزله مراقبت مستمر و حمایت‌گرانه از بافت یا سازه و ارائه یک مکان است.^{۱۲} همان‌طور که مشخص است، مراقبت هم به صورت غیرمادی است، یعنی در این مورد با حمایت مشترک است.

به عنوان نتیجه تفکیک بین این اصطلاحات باید گفت که حمایت عام‌تر از سایر اصطلاحات است و شامل آنها می‌شود. در نتیجه ممکن است، در برخی موارد با واژگانی روبرو شویم، که زیرمجموعه اصطلاحات است و نتوان گفت که درست داخل در کدام واژه است.

به عنوان نتیجه بحث و برای ارائه تعریف جامع می‌توان به ماده ۷ کنوانسیون میراث فرهنگی و تاریخی ۱۹۷۲ پاریس استناد کرد، که «حمایت» را ایجاد یک نظام همکاری و مساعدت بین‌المللی به منظور تأیید و تکمیل اقدامات دولت‌های متعاقد در شناسایی، حفاظت و معرفی میراث فرهنگی و طبیعی اعلام کرده است. برای ایجاد این نظام همکاری و مساعدت بین‌المللی معاهده ۱۹۷۲ دو نهاد مهم، (کمیته بین‌الدول میراث جهانی و دیگری صندوق حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی) را تأسیس نمود.

8. International Council on Monuments and Sites (ICOMOS).

۹. یوکیلتهو، پیشین، ۳۴۴.

10. S.A Williams, *The International and National Protection of Movable Cultural* (New York: Oceana Publications, 1978), 100.

۱۱. منشور بورا (*bura charte*) که برای حفاظت از یادمان‌های تاریخی بسیار مهم است، در سال ۱۹۸۱ توسط شورای ایکوموس به تصویب رسید، این منشور در ۱۹۸۸ تجدیدنظر شد.

۱۲. یوکیلتهو، پیشین، ۳۴۵.

در مورد آثار تاریخی و فرهنگی دو رویکرد وجود دارد، که یکی از لحاظ بین‌المللی به آثار تاریخی و فرهنگی می‌پردازد و دیگری از لحاظ ملی و ملی‌گرایی به آن می‌پردازد.^{۱۳} دیدگاه بین‌المللی به آثار تاریخی و فرهنگی بر این مقدمه استوار است، که صرف‌نظر از منشأ یا موقعیت فعلی‌شان، بخشی از میراث مشترک بشریت است، در نتیجه تمام دولت‌ها در حفاظت و صیانت از اموال فرهنگی ذی‌نفع می‌باشد. بسیاری از اساتید حقوق در زمینه حمایت از اموال فرهنگی و تاریخی بر این نکته تأکید دارند، که اگر بخواهیم حمایتی کافی و لازم از این اموال داشته باشیم، باید تعریف بین‌المللی از این اموال ارائه کنیم. ملی‌گرایی فرهنگی اموال فرهنگی را بخشی از میراث فرهنگی ملی می‌پندارند.^{۱۴} بنابراین اموال فرهنگی اصولاً به کشور منشأ تعلق دارد، قاضی ویرامانتری^{۱۵}، در نظریه مخالف خود در نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه مشروعیت سلاح‌های هسته‌ای (۱۹۹۶)، به منافی اشاره می‌کند که کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه از آنها حمایت می‌کند و در ادامه مثالی به این شرح ذکر می‌کند: «کولن^{۱۶} به تنهایی حدود ۹۰۰۰ بنای به ثبت رسیده دارد، یک حمله هسته‌ای به شهری چون کولن جامعه جهانی به طور کلی و آلمان را به طور خاص از بخش چشمگیری از جوهره و میراث فرهنگی خود محروم می‌کند».^{۱۷}

۱-۲-۱- تعریف محیط زیست

واژه محیط زیست^{۱۸} از لفظ لاتین «*Environner*» گرفته شده است، که معنای احاطه کردن را دارد. بعضی از نویسندگان از اینکه بتوان تعریفی جامع و حقوقی را از محیط زیست ارائه داد، اظهار تردید کرده‌اند؛^{۱۹} ولی در مجموع با توجه به تعاریف زیر می‌توان به یک نتیجه کلی دست یافت:

«محیط زیست عبارت است از هوا، آب، خاک، گیاه، جنگل، بیشه، مرتع، دریا، دریاچه، رودخانه، چشمه، آبزیان، حیوانات، کوه، دشت، جلگه، کویر، شهر و یا

13. John Henry Merryman, "Two Ways of Thinking about Cultural Property," *AJIL* 80 (1986): 831.

14. *Ibid*, 833.

15. Judge Weeramantry

16. Cologne

۱۷. هیئت‌الله نژندی‌منش، *زهرا الیاسی، حمایت از اموال فرهنگی در مخاصمات مسلحانه* (تهران: انتشارات

خرسندی، ۱۳۸۹)، ۳۵ و ۳۶.

18. Environment.

۱۹. مصطفی تقی‌زاده انصاری، *حقوق کیفری محیط زیست* (تهران: نشر قومس، ۱۳۷۶)، ۱۴.

ده شامل کوچه، خیابان، ساختمان، اعم از تاریخی و عادی و کارخانه و غیره».^{۲۰}

«محیط زیست، به تمام محیطی اطلاق می‌شود، که انسان به طور مستقیم و غیرمستقیم به آن وابسته است و زندگی و فعالیت‌های او در ارتباط با آن قرار دارد.»^{۲۱} الکساندر کیس معتقد است: «اصطلاح محیط زیست را می‌توان به یک منطقه محدود یا تمام یک سیاره و حتی به فضای خارجی که آن را احاطه کرده، اطلاق کرد. اصطلاح بیوسفر یا لایه حیاتی که یونسکو خصوصاً آن را به کار می‌برد، با یکی از وسیع‌ترین تعریف‌ها مطابقت دارد، که عبارت است از، محیط زندگی بشر یا آن بخش از جهان که بنا به دانش کنونی بشر، همه حیات در آن جریان دارد.»^{۲۲}

بر اساس کنوانسیون لوگانو، محیط زیست شامل موارد زیر می‌باشد:

- منابع طبیعی اعم از زنده و غیر زنده مانند هوا، آب، خاک، جانوران، گیاهان و تعامل میان عوامل یادشده؛
- اموالی که قسمتی از میراث فرهنگی را تشکیل می‌دهد؛
- مناظر چشم‌انداز شاخص.^{۲۳}

امام علی (علیه‌السلام) می‌فرماید: «تقوا پیشه کنید در حق بندگان و شهرها، که شما مسؤول هستید؛ حتی از سرزمین‌ها و چهارپایان. انسان هرگز اجازه ندارد، خود را رها و لجام‌گسیخته و آزاد در بهره‌برداری از طبیعت بداند و حق ندارد با آلوده کردن و ویران نمودن طبیعت، به آسایش برسد.»^{۲۴}

۱-۲- تأثیر آلودگی‌های زیست‌محیطی بر آثار تاریخی و فرهنگی

با توجه به اینکه آلودگی‌ها از منابع متعددی حاصل می‌شوند، باید گفت تأثیر آنها بر آثار و اموال تاریخی و فرهنگی نیز متعدد است.

۲۰. غلامعلی بنان، محیط زیست انسان و جلوگیری از آلودگی آن (تهران: انجمن ملی حفاظت منابع طبیعی و محیط انسانی، ۱۳۵۱)، ۵.

۲۱. میرعظیم قوام، حمایت کیفی از محیط زیست (تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۵)، ۳.

۲۲. الکساندر کیس، دینا شلتون، حقوق محیط زیست، مترجم حسن حبیبی (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۱)، ۵.

۲۳. دینا شیلتون، الکساندر کیس، کتابچه قضایی حقوق محیط زیست، ترجمه محسن عبدالهی (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹)، ۳۹.

۲۴. فروغ گلکار، علیرضا فرهنگ، آلودگی‌های محیط زیست (تهران: انتشارات ماندگار، ۱۳۸۹)، ۲۳.

برخی از انواع آلودگی‌ها به این صورت می‌باشد: آلودگی آب، آلودگی هوا، آلودگی زباله‌ها، آلودگی صدا، آلودگی سموم و مواد شیمیایی، آلودگی مواد رادیواکتیو، آلودگی حرارتی، آلودگی خاک. با توجه به تأثیر کم برخی از انواع آلودگی‌ها، به بررسی برخی از آنها و چگونگی تأثیر و ذکر مثالی از قوانین و دعاوی مطرح‌شده، پرداخته خواهد شد.

۱-۲-۱- آلودگی هوا

آلودگی هوا^{۲۵} عبارت است از حضور مواد نامطلوب در هوا به مقداری که بتواند اثرات مضر ایجاد کند. اگرچه در حالت عادی تنها به اثرات سوء وارد بر انسان توجه می‌شود، اما این تعریف، آلودگی هوا را تنها به این اثرات منحصر نمی‌کند. مواد نامطلوب می‌توانند، بر انسان، گیاه و بناها تأثیر مخربی داشته باشند.

گازهای زاید صنعتی، مقداری گاز دی‌اکسید سولفور دارند، که برای اشیای باستانی بسیار مضر هستند. فلز، سنگ، چرم، کاغذ و غیره در اتمسفری که گاز دی‌اکسید سولفور دارد، بسیار سریع‌تر از بین می‌رود، چرا که به صورت اسید سولفوریک درآمده و به بیشتر مواد و اشیاء آسیب می‌زند. گاز دیگری که گاهی در جو وجود دارد، سولفید هیدروژن است، که نقره و پارچه‌های زربافت را کدر کرده و باعث از بین رفتن آنها می‌شود.^{۲۶}

قسمت اعظم یک بنای تاریخی از سنگ و خاک ساخته شده است، بنابراین تحت وزش بادها و طوفان‌های مملو از ذرات شن و ماسه از یک سو و فشردگی و بازشوندگی اجزای مولکولی اجرام آنها تحت اثر تفاوت‌های معنی‌دار دمای شبانه‌روز سرزمین کویری و بیابانی از سوی دیگر به طور همیشگی در حال فروریزش و فرسایشند.^{۲۷} امروز، متأسفانه ریزگرد و غبارهای موجود در آفریقا و آسیا باعث فرسایش و تخریب آثار تاریخی می‌شود. و نیاز به راهکاری بین دو قاره آسیا و آفریقا دارد. بیش از ۷۰٪ از طوفان‌های گرد و غبار موجود در جهان به طوفان‌هایی که از آفریقا نشأت می‌گیرد، نسبت داده شده است. در زمان این پدیده غلظت بعضی از فلزات سنگین تا ۳ برابر افزایش می‌یابد. همچنین غلظت بعضی فلزات سمی

25. Air Pollution.

۲۶. ا.بی. آگروال، *مراقبت و نگهداری اشیای موزه‌ای*، ترجمه زهرا راحت و رنو سفادرائی (تهران: انتشارات اداره کل موزه‌ها، ۱۳۶۳)، ۴۷.

۲۷. مهسا گودرزی، «روش‌های حفاظت طبیعی غیرمستقیم تکمیلی» (مقاله ارائه‌شده در نهمین کنفرانس بین‌المللی مطالعه و حفاظت و معماری خنثا، یزد، ۱۳۸۲/۹/۲۰).

جیوه و آرسنیک نیز به میزان زیادی افزایش می‌یابد.^{۲۸} زیان‌های وارده بر آثار تاریخی و باستانی در اثر خوردگی آلاینده‌های هوا قابل توجه است، و یا نمای غالب آنها را دچار تغییرات غیر قابل برگشتی می‌کند. مثلاً SO₃ یا همان اکسید گوگرد باعث خوردگی فلزات، مصالح ساختمانی، تغییر رنگ‌ها و ایجاد شکنندگی سطوح زنگ‌خورده می‌شود.^{۲۹}

شاید غیرمنتظره باشد، که نخستین قواعد در مورد آلودگی هوا در کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد حقوق دریاها باشد.^{۳۰} که در آن دولت‌ها برای پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی محیط زیست دریایی قوانین و مقررات لازم را تصویب کنند. کنوانسیون حقوق دریاها از دول عضو می‌خواهد که قواعد منطقه‌ای و جهانی برای جلوگیری از آلودگی هوایی وضع کنند، این ماده تاکنون تنها در یک مورد آن هم (کنوانسیون آلودگی هوایی ماورای مرزی دوربرد)^{۳۱} است، که در مورد منطقه اروپا صدق می‌کند،^{۳۲} اجرایی شده است.

دمای جهانی در سال‌های ۲۰۰۲ و ۲۰۰۳ در بیشترین حد خود به ثبت رسیده است، در سال ۱۹۹۵ هیئت بین‌دولی تغییرات آب و هوایی^{۳۳} که شبکه‌ای بیش از ۲۰۰۰ دانشمند بود، چنین احراز کرد که فعالیت‌های انسانی در گرمایش زمین سهیم بوده است.^{۳۴} افزایش دمای هوا علاوه بر تخریب و از هم گسیختگی بناهای تاریخی و فرهنگی، منتج به ذوب شدن یخچال‌های قطبی می‌شود، که بخشی از میراث طبیعی بشریت محسوب می‌شود.

قضیه تاج محل^{۳۵} که توسط خانم ام‌سی مهتا علیه اتحادیه هند^{۳۶} اقامه گردید، یکی از فرازهای نوین حقوق محیط زیست است، که در این دعوا وی ادعا نمود، که انتشار آلاینده‌های صنعتی باعث کدر شدن سنگ مرمر سفید ایوان تاج محل و رویش گیاهان قارچی

۲۸. کاظم ندافی، «آلودگی هوا با تأکید بر ریزگرد و غبارها و اثرات بهداشتی و محیطی آنها» (مقاله ارائه شده در دوازدهمین همایش ملی بهداشت محیط ایران، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ۱۲/۸/۱۳۸۸)

۲۹. گلکار و فرهنگ، پیشین، ۶۱.

۳۰. شیلتون و کیس، کتابچه قضایی محیط زیست، پیشین، ۱۹۷.

31. Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution.

۳۲. رایین چرچیل، آن لو، حقوق بین‌الملل دریاها، ترجمه بهمن آقایی (تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۵)، ۴۳۷.

33. Intergovernmental Panel on Climate Change.

۳۴. شیلتون و کیس، کتابچه قضایی محیط زیست، پیشین، ۲۰۳.

35. The Taj Mahal Case.

36. MC Mehta v. Union of India.

در درون بنا می‌شود، در نهایت دیوان عالی هند دستور تعطیلی ۱۶۰ کارخانه را به علت تولید مواد آلاینده صادر نمود.^{۳۷}

۱-۲-۲-۱- آلودگی آب و باران‌های اسیدی

۱-۲-۲-۱-۱- آلودگی آب^{۳۸}

تا قبل از دهه ۱۹۷۰ توجه اکثر محققین و مجامع علمی محیط زیست به اثرات ظاهری آلودگی آب معطوف بود. حدود دو سوم زمین را آب فراگرفته است، ولی متأسفانه این آب‌ها به دلیل خواص غیرمعمولی که پیدا کرده است، دچار آلودگی‌هایی شده که برای بسیاری از موجودات و اشیاء مضر می‌باشند.^{۳۹} معمولاً آلودگی آب به معانی زیر به کار می‌رود؛ صدمات زیست‌محیطی حاصل از تخلیه فاضلاب به دریا، حضور مواد زاید فاضلاب در دریا و در نهایت خود مواد زاید.^{۴۰} آلودگی را از این دیدگاه در دریا مورد نظر قرار می‌دهیم. آلودگی دریایی ورود انرژی یا مواد توسط انسان، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم به محیط زیست دریایی است، که اثرات نامطلوبی را دربر خواهد داشت.^{۴۱} مانند نفت موجود در دریاها، مواد رادیواکتیو (مثلاً در سواحل برزیل و غرب هند)، ذرات حاصل از فرسایش سنگ و ... باید در اینجا این نکته را اضافه کرد، که در مبحث آلودگی دریا از آنجا که آثار تاریخی و فرهنگی به صورتی نادر در سواحل و در معرض جریان‌ات مستقیم آب دریاها قرار دارند، از وارد شدن به این مبحث خودداری می‌شود، البته باید این نکته را اضافه نمود، که متعاقب کنوانسیون میراث فرهنگی طبیعی جهان در ۱۹۷۲ به این نوع آلودگی و آثار متعاقب آن بر این آثار طبیعی باید بیش از آثار و اموال تاریخی توجه کرد، به خصوص بند (ج) و (د) ماده ۵ بر این شکل از حمایت تأکید دارد.^{۴۲}

۳۷. شیلتون و کیس، کتابچه قضایی محیط زیست، پیشین، ۲۵۵.

38. Water Pollution.

۳۹. مجید عرفان‌منش، مجید افیونی، آلودگی محیط زیست (تهران: انتشارات ارکان، ۱۳۸۵)، ۶۱ و ۶۲.

۴۰. آربی. کلارک، آلودگی دریا، ترجمه محمدعلی زاهد و زینب محمدی دشتکی (تهران: انتشارات نسق و نقش مهر، ۱۳۷۹)، ۷.

۴۱. آربی. کلارک، پیشین، ۸ و ۹.

۴۲. ماده ۵ کنوانسیون میراث فرهنگی و طبیعی جهان ۱۹۷۲، به نقل از: یونس صمدی، میراث فرهنگی در

حقوق داخلی و بین‌المللی (تهران: انتشارات و تولیدات فرهنگی کشور، ۱۳۸۲)، جلد ۲، چاپ اول، ۱۹۰.

۱-۲-۲-۲- باران‌های اسیدی^{۴۳}

اکسیدهای سولفور و اکسیدهای نیتروژن موجود در هوا از نوع آلاینده‌های گازی بوده، که از منابع ثابت و متحرک وارد هوا می‌گردند، و می‌توانند با رطوبت موجود در هوا ترکیب شوند، به شکل اسید سولفوریک و اسید نیتریک، از نظر تکنیکی باران اسیدی با PH زیر ۵ حاصل می‌شود، که در مناطق محلی و صنعتی به شکل مه (Fog) و در مناطق سرد به شکل برف اسیدی (Snow Acid) به زمین فرود می‌آیند^{۴۴}. باران اسیدی باعث تخریب بناهای تاریخی می‌شوند، که شامل رنگبری، خوردگی فلزات، حل کردن سنگ مرمر، ملات و سایر مواد ساختمانی ترکیب‌شده با سنگ آهک موجود در مصالح به فرم سولفات کلسیم شسته شده و باعث بی‌رنگی و تخریب بناهای تاریخی می‌شود.^{۴۵}

اما این آلاینده‌ها از چه طریقی حاصل می‌شوند، اکسیدهای سولفور در اثر احتراق سوخت‌های فسیلی سولفوردار حاصل می‌شوند، که سولفور به فرم ترکیبات اکسید سولفور نظیر سولفور تری‌اکساید و سولفور دی‌اکساید درمی‌آید. بیش از ۷۰٪ اکسید سولفور موجود در هوا به وسیله احتراق زغال در نیروگاه‌های برق حاصل می‌شود. دی اکسید سولفور علت اصلی باران‌های اسیدی است، که اسیدیته آن از حد نرمال بیشتر است. اسیدیته در مقیاس PH اندازه‌گیری می‌شود، که ۷ خنثا و ۱ بسیار اسیدی است. اکسیدهای نیتروژن یکی دیگر از عوامل باران‌های اسیدی است، که از احتراق زغال حاصل می‌شود، این منبع آلودگی، بیشتر از طریق نیروگاه‌های گفته‌شده و حمل و نقل حاصل می‌شود.^{۴۶}

کلوپاترا که در قرن نوزده به آمریکا منتقل شد، نسبت به ۲۰۰۰ هزار سالی که در مصر نگهداری می‌شد، بیشتر صدمه دیده است.^{۴۷} در ایالات متحده به طور متوسط سالانه ده‌ها بیلیون دلار صرف ترمیم و بازسازی بناهای تاریخی می‌شود. در حالی که PH موجود در هوای شهرهای آلوده اروپا در مرزهای بحرانی به زیر ۴/۵ می‌رسد، این میزان در شهرهای آلوده آسیا به زیر ۳ می‌رسد، که در تهران این میزان ثبت شده است. که به این ترتیب می‌بینیم، در یونان بیشتر آثار و اموال تاریخی را به موزه‌ها منتقل کرده که به جای آنها آثار

43. Acid Rain.

۴۴. حسن ایزانلو و غلامرضا موسوی، باران اسیدی مشکلات و راه‌حل‌ها (خلاصه مقالات اولین کنگره کشوری

آلودگی هوا، تهران، ۱۳۸۲).

45. B. Mason, *Acid Rain* (NewYork: Oxford University Press, 1999), 243.46. T. Chobanoglous, *Environmental Engineering* (NewYork: Oxford University Press, 1998), 450-455.

47. Ibid.

بدلی ساخته و در معرض دید تماشاگران گذاشته‌اند، که اگر آلودگی هوا را در نظر بگیریم کار بسیار شایسته‌ای می‌باشد. میزان خوردگی ناشی از سولفور و اکسیدها در مناطق شهری ۱/۵ تا ۵ برابر مناطق دارای هوای پاکیزه است.^{۴۸}

بارن‌های اسیدی دارای یک سری آثار موقتی ولی مثبت هستند، هرچند در درازمدت باعث از بین رفتن آثار تاریخی و فرهنگی می‌شوند، که ذکر این آثار خالی از فایده نیست؛ آب بارانی که با دی‌اکسید کربن و دی‌اکسید گوگرد هوا اسیدی شده باشد، به تدریج سطوح سنگ‌های آهکی بناها را حل و بدین شکل گرد و چرک روی یک بنا را کامل می‌شود. چرک و کثافت ممکن است در قسمت‌هایی از بناها که از اثر باران محفوظ هستند، به صورت قشرهای نامتجانس که به سنگ می‌چسبد و در نهایت به صورت پوسته‌هایی از رسوبات که به کمک کربنات کلسیم و سولفات کلسیم محکم به سنگ می‌چسبد، تجمع یابد. تأثیر به این شکل ادامه پیدا می‌کند، که سطوحی که در معرض بارش باران قرار گرفته‌اند، رنگ سفیدی را نشان می‌دهند و از آنجا که ترکیبات عامل فرسایش سنگ پیوسته از سطح آنها شسته می‌شوند، آسیب زیادی به سنگ نمی‌زنند. به این شکل فرایند سولفات‌شدن عملاً وجود ندارد، و ظاهر بنا حفظ می‌شود.

اغلب دیده می‌شود، که پوسته‌های متشکله بر سطح مصالح ساختمانی بسیار ضخیم و سخت هستند، به همین خاطر قبلاً تصور می‌شد، اینگونه پوسته‌ها لایه‌ای محافظ بر سطح سنگ تشکیل داده و همانند نقش مواد اکسیدکننده ضدزنگ یا ضدخوردگی در مورد بعضی فلزات، از بناهای سنگی محافظت می‌کند. اکنون کاملاً مشخص شده که تشکیل ترکیبات حاصل از فرسودگی بر سطح سنگ نه تنها از تخریب بعدی جلوگیری نکرده و نقش حفاظتی ندارد، بلکه در بیشتر موارد مضر و مخرب می‌باشد. در واقع خاصیت عمده و اصلی که باعث می‌شود، تا حفاظت سطحی کارایی داشته باشد، یکنواختی و همگونی آنهاست.^{۴۹}

۱-۲-۳- آلودگی صدا

رشد بی‌رویه جمعیت توأم با توسعه صنعتی و تکنولوژی کلانشهرها، مشکلات عدیده‌ای را برای شهرنشینان به ارمغان می‌آورد، که آلودگی محیط زیست یکی از مهم‌ترین این مشکلات است. آلودگی صوتی^{۵۰} با فناوری و تکنولوژی صنعتی رابطه مستقیم داشته و به عبارت دیگر

۴۸. ایزانلو و موسوی، پیشین، ۷۹.

۴۹. ج.ج. آموروسو و. و. فاسینا، پیشین، ۱۶۳ تا ۱۷۳.

همزمان با رشد و ارتقای تکنولوژی، مشکل صدا نیز ابعاد گسترده‌تری پیدا کرده است و تأثیرات سوئی را بر روی انسان، اشیاء و غیره می‌گذارد.

هر شیء طبیعی یا ساخته دست انسان به صورتی روزافزون با توسعه تکنولوژی، که صدا یکی از دستاوردهای آن می‌باشد، آسیب‌پذیر است. آلودگی صوتی زیان‌های قابل توجهی را بر روی بناهای مسکونی و تاریخی موجود در پیرامون آلودگی صوتی وارد می‌کند. اثرات و زیان‌هایی که بر اثر پرواز هواپیماهای مافوق سرعت صوت به بناها وارد می‌شود، جبران‌ناپذیر است. در دو پارک جنگلی آمریکا بقایای تخته‌سنگ‌هایی که محل سکونت انسان‌های ماقبل تاریخ بوده است، بر اثر امواج صوتی ناشی از هواپیما نابود شده است. بناهای بسیار قدیمی‌تر در برابر آلودگی‌های صوتی بیشتر آسیب‌پذیر هستند.^{۵۱}

سر و صدا و آلودگی صوتی همچنین باعث ایجاد شکاف در آثار تاریخی و در نهایت تخریب و از بین رفتن آنها می‌شوند.

۲- حقوق بین‌الملل و حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی در برابر آلودگی‌های زیست‌محیطی

۲-۱- حقوق بین‌الملل و جلوگیری از آلودگی‌های زیست‌محیطی

اشتهای سیری‌ناپذیر افراد و مسابقه بی‌پایان در مالکیت و بهره‌وری از منابع طبیعی و حس سودجویی و فزون‌طلبی سرمایه‌داران و تولیدکنندگان بزرگ تهدیدی روزافزون برای منابع طبیعی و حقوق انسان‌ها محسوب می‌گردد. این یک دغدغه جهانی است و به همین دلیل از پنجاه سال قبل تاکنون بیش از ۱۸۰ کنفرانس بین‌المللی توسط مجامع بین‌المللی برگزار شده است، که مهم‌ترین آن کنفرانس استکهلم سازمان ملل متحد در سال ۱۹۷۲ میلادی است، که طی آن اصول ۲۶گانه‌ای برای حفاظت از محیط زیست مطرح شد.

پس از آن باید از کنفرانس ریودوژانیرو در برزیل نام برد، که در سال ۱۹۹۲ میلادی با حضور سران ۱۲۶ کشور و با تعداد شرکت‌کنندگانی در حدود ۱۰۰۰۰ نفر و حضور ۹۰۰۰ خبرنگار از سراسر جهان تشکیل شد، از جمله مصوبات آن چنین بود، که استفاده دولت‌ها از خاک کشور خود نباید به گونه‌ای باشد، که به کشورهای دیگر آسیب برساند.^{۵۲}

علت تشکیل جنبش‌ها و کنفرانس‌هایی از این نوع، وقوع حوادث دردناکی مانند واقعه بوپال هند در سال ۱۹۸۴ میلادی که بر اثر نشت گاز باعث مرگ ۲۰۰۰ نفر و آسیب‌دیدگی

۵۱. گلکار و فرهمند، پیشین، ۲۷۲ الی ۲۷۵.

۵۲. گلکار و فرهمند، پیشین، ۳۲.

بیش از ۲۰۰۰۰۰ نفر گردید و فجیع‌ترین ضایعه تاریخ نامیده شد و وقوع حادثه چرنوبیل که در سال ۱۹۸۶ میلادی به مرگ ۳۰۰ نفر و خسارت ۵۰۰ میلیارد دلاری شد. از سوی دیگر به گزارش برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد (UNEP) متأسفانه سالانه ۶/۵ میلیون تن فضولات و ترکیبات سمی که ۷۰٪ آنها مواد زاید پلاستیکی هستند، و تجزیه آنها پنجاه سال به طول می‌انجامد، وارد آب دریاها می‌شود. همچنین طی دو دهه گذشته هزار سانحه دریایی رخ داده، که فقط در سال ۱۹۸۵ منجر به ورود بیش از ۳۱۲ میلیون تن نفت خام به آب دریاها شده است.^{۵۳}

هرچند اعلامیه حقوق بشر ۱۹۴۸ صراحتاً به حق محیط زیست اشاره نمی‌کند، مع‌ذک امروزه حقوق محیط زیست (بعد از اعلامیه کنفرانس استکهلم ۱۹۷۲) که با حق حیات به عنوان مهم‌ترین قاعده آمره که در نبود آن اعمال هر حق دیگری غیرممکن است، در هم آمیخته و به تدریج به رسمیت شناخته می‌شود. روند رو به تزاید نابودی جنگل‌های استوایی، بیابانزایی بسیار سریع قسمت‌هایی از آسیا و آفریقا، کاهش و از بین رفتن لایه اُزون، آلودگی آب‌های زیرزمینی و دیگر منابع محیط زیست به کرات گزارش شده است.^{۵۴}

با افزایش بحران محیط زیست در قرن ۱۹ و ۲۰ نویسندگان قانون اساسی در جهان، تقریباً در قانون اساسی ۶۰ کشور، ضوابط مختلفی را برای حفاظت محیط زیست یا سایر حقوق مرتبط با محیط زیست در نظر گرفتند.^{۵۵}

گرایش به از میان بردن موانع گوناگون در حوزه‌های مختلف به ویژه اقتصاد و تدوین معاهدات در عرصه‌های مختلف موجب شده تا دامنه موضوعات مربوط به تصمیم‌گیری بین‌المللی بیش از پیش وارد قلمروی داخلی دولت‌ها شود. در این میان موضوعات زیست‌محیطی همواره در صدر فهرست قرار دارد.^{۵۶}

دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشورتی در قضیه آزمایشات هسته‌ای، اظهار داشت «تعهد عام دولت‌ها در مراقبت از اینکه فعالیت‌هایی که در حوزه حاکمیتشان یا تحت نظارتشان به عمل می‌آید، باید محیط زیست دولت‌های دیگر، یا مناطقی را که تحت هیچ

۵۳. همان.

۵۴. کنت مک کالیون، «اجرای عدالت درباره محیط زیست بین‌المللی»، مترجم محمدحسین زاهدین لباف، مجله حقوقی بین‌المللی ۳۱ (۱۳۸۳)، ۱۷۲.

۵۵. کالیون، پیشین، ۱۷۴.

۵۶. فرهاد جم، «دموکراسی «زیست‌محیطی برای حفاظت از محیط زیست در حقوق بین‌الملل»، فصلنامه راهبرد

۸۰ (۱۳۸۸)، ۷.

حاکمیتی قرار ندارند، رعایت کنند، در حال حاضر در عداد مجموع قواعد حقوق بین‌الملل محیط زیست قرار گرفته است.^{۵۷} به علاوه دیوان در این مورد که عدم توسل به سلاح‌های هسته‌ای در طول ۵۰ سال گذشته بیانگر وجود اعتقادی حقوقی است یا خیر به صورت مشخص به دو دسته تقسیم می‌شوند، در این شرایط دیوان خود را قادر نمی‌داند که دریابد که چنین اعتقادی وجود دارد یا نه. در این مورد هفت قاضی دیوان مخالف و هفت قاضی دیگر موافق این رأی بودند، که با رأی موافق رئیس محمد بدجاوی این مورد به تصویب رسید.^{۵۸} به استثنای تعداد انگشت‌شماری از عهدنامه‌های چندجانبه که نهادهایی را برای نظارت بر تخلفات زیست‌محیطی تأسیس نموده‌اند، هیچ محکمه قضایی با صلاحیت اجباری یا با حق نظارت یا مجوز اجرای قواعد رو به تحول حقوق بین‌الملل محیط زیست تشکیل نشده است.^{۵۹}

وظیفه جلوگیری از تخریب شدید محیط زیست، به ویژه در خارج از مرزهای ملی از اعتبار حقوق بین‌الملل عرفی برخوردار شده است. کمیسیون حقوق بین‌الملل^{۶۰} بی‌هیچ درنگی در سال ۱۹۷۶ میلادی چنین احراز کرد، که «تخلف جدی از تعهد مهم بین‌المللی برای حفاظت و حراست از محیط زیست انسان» به معنای نقض «اصول بنیادین حقوق بین‌الملل عرفی» است.^{۶۱}

مجمع عمومی سازمان ملل با تشکیل کنفرانس محیط زیست در سال ۱۹۶۸، این کنفرانس یک برنامه عملی حاوی ۱۰۶ توصیه را به تصویب رساند. مقر این برنامه در نایروبی (کنیا) قرار دارد.^{۶۲} در حال حاضر بیش از ۲۸۰ معاهده منطقه‌ای و بین‌المللی در باب محیط زیست و حفاظت و نگهداری از آن به تصویب کشورها رسیده است. البته نکته‌ای را در مورد کنوانسیون‌های بین‌المللی در اینجا باید اضافه کرد: که کنوانسیون‌های محیط زیستی به خودی خود قابل اجرا نیستند، بلکه از طریق اقدامات دولت‌ها اجرایی می‌شوند، از جمله این

۵۷. محمدرضا ضیایی بیگدلی، مجموعه آرای دیوان بین‌المللی دادگستری (تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۹)، جلد ۲، ۳۵۷ به بعد.

۵۸. همان.

۵۹. مک کالیون، پیشین، ۱۷۴.

60. International Law Commission (ILC).

61. Report of International Law Commission of the Work of its Twenty Eight Session, (Draft Article on State Responsibility. Art 19. (1976).

به نقل از مک کالیون، پیشین، ۱۸۹.

۶۲. رضا موسی‌زاده، سازمان‌های بین‌المللی (تهران: میزان، ۱۳۸۶)، ۱۹۱.

اقدامات می‌توان به دو مورد وضع مقررات ملی در حدود صلاحیت سرزمینی و همکاری بین‌المللی بعد از تصویب و الحاق به معاهدات اشاره کرد.

۲-۲- طرق حمایت از اموال تاریخی و فرهنگی در برابر آلودگی‌های زیست‌محیطی
روش‌های حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی، برحسب معاهدات، سیستم مدیریتی دولت‌ها، اهمیتی که این آثار برای کشورها دارد، فرهنگ، سطح توسعه‌یافتگی و بسیاری از موارد دیگر متفاوت و حتی ممکن است، سیستم حمایتی که در داخل مرزهای یک دولت مجری است، در دولت دیگر آن سیستم برای حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی مضر باشد. آنچه در این بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد، در زیر به بررسی هر کدام از این مسائل پرداخته می‌شود.

۲-۲-۱- سیستم حمایتی بر مبنای مسؤولیت کیفری

هر وقت با یک پدیده خطرناک مواجه می‌شویم، نگران می‌گردیم و معمولاً برای مقابله با آن به وضع قوانین کیفری متوسل می‌شویم و غالباً تصور می‌کنیم که با وضع قوانین کیفری مشکل حل خواهد شد. وضع قوانین کیفری در یکی دو دهه اخیر در حوزه محیط زیست افزایش چشمگیری پیدا کرده است. ولی باید این نکته را اضافه کرد، که باید وضع قوانین کیفری را به مثابه آخرین راه مورد توجه قرار داد، به این معنی که ابتدا به روش‌های دیگر متوسل شد و در نهایت در صورت عدم پاسخگویی به وضع قوانین کیفری متوسل شد.^{۶۳} در هر جامعه‌ای که برای آزادی ارزش قائل است، باید از حقوق جزا به عنوان آخرین راه‌حل استمداد شود.

سیستم حقوق مدنی و اداری داخلی دولت‌ها برای حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی ناکافی است و ساز و کارهای این دو رشته از حقوق برای پاسخگویی به تخلف خاطیان و متخلفان کافی نیست.^{۶۴}

آنچه مسؤولیت بین‌المللی کیفری را از سایر شقوق مسؤولیت متمایز می‌سازد، تعهداتی است که نه در مقابل کشورها بلکه در برابر کل جامعه بین‌المللی وجود دارد. وصف کیفری گرفتن نقض تعهدات ناظر بر حفاظت آثار تاریخی و فرهنگی در بستر دو استدلال قابل توجیه

۶۳ میرعظیم قوام، حمایت کیفری از محیط زیست (تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۵)،

۶۹

۶۴ برای مطالعه بیشتر رجوع شود به؛ محسن عبدالهی، «حمایت کیفری از محیط زیست»، علوم زیستی (۱) ۵

(۱۳۸۶)، ۱۰۶-۱۰۰.

می‌نماید، یکی به ماهیت ضوابط و مناطهای حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی باز می‌گردد و دیگری از ناکارآمدی نظام مسؤولیت دولت‌ها در اجرای تعهدات مربوط به حوزه آثار تاریخی و فرهنگی نشأت می‌گیرد.^{۶۵}

در ۱۹۷۷ پروتکل‌های الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو به امضاء رسیدند. که در بند دوم ماده ۳۵ از پروتکل اول این چنین برای حفاظت از محیط زیست مقرر شد: «استفاده از روش‌ها یا وسایل جنگی که برای ایجاد خسارات گسترده، پایدار و شدید به محیط زیست طبیعی ساخته شده‌اند یا احتمال دارد که چنین اثراتی داشته باشند ممنوع است.»

ولی با وجود اینکه در این موارد منظور ما برای حمایت از اموال تاریخی و فرهنگی با حفاظت از محیط زیست متفاوت است، باید بیان کرد که در جرایم علیه اموال تاریخی و فرهنگی با توجه به وجوه مشترک در بین حفاظت از محیط زیست و حمایت از اموال تاریخی و فرهنگی، می‌توان ارکانی را برای جرایم بر علیه اموال تاریخی و فرهنگی بیان نمود: اول اینکه، جرم به مالی که میراث فرهنگی و تاریخی مردم محسوب می‌شود، خسارت وارد آورد، یا آن را تخریب کند؛ دوم اینکه، عمل آلودگی با قصد ورود خسارت یا ورود تخریب به اموال تاریخی ایجاد شود؛^{۶۶} سوم، اینکه باید عملی که باعث تخریب آثار تاریخی و فرهنگی می‌شود، خود دارای وجهه جرم باشد، چرا که ممکن است، با اینکه با ایجاد آلودگی آثار و اموال تاریخی و فرهنگی تخریب می‌شوند، ولی آن آلودگی در حدی نبوده که نقض فاحش اصول و قواعد مربوط به حقوق محیط زیست بین‌المللی باشد، که در این موارد باید از طریق مسؤولیت بین‌المللی برای اعمال منع نشده از کشور واردکننده خسارت به آثار و اموال تاریخی و فرهنگی جبران خسارت را تقاضا کرد.

در مورد خساراتی که به محیط زیست و متعاقب آن آثار تاریخی و فرهنگی وارد می‌شود، باید بین اشخاص حقیقی و حقوقی تفکیک قائل شد، چرا که خساراتی که توسط اشخاص حقیقی وارد می‌شود، مطمئناً به اندازه خساراتی که اشخاص حقوقی، شرکت‌ها و کارخانها وارد می‌کنند، نخواهد بود. باید در ابتدا این را اضافه کرد، که اصل غیر قابل نقض حقوق روم که اشخاص حقوقی نمی‌توانند مرتکب جرم شوند^{۶۷}، به دلیل تحول جوامع و گسترش

۶۵ سید قاسم زمانی، «توسعه مسؤولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست»، مجله پژوهش‌های حقوقی ۱ (۱۳۸۱)، ۴۰.

۶۶ نژندی‌منش و الیاسی، پیشین، ۱۵۹.

فعالیت‌های اقتصادی و ضرورت مقابله با برخی از تخلفات مانند خلاف‌های اقتصادی، آسیب به محیط زیست و غیره شروع به ضعیف شدن نموده، به طوری که شاهد گرایش قوانین کشورها به طرف پذیرش مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی می‌باشیم.^{۶۸}

قوانین وضع‌شده در زمینه محیط زیست آنچنان نیستند، که بتوانند خود محیط زیست را از خطرات پیش رو برهانند، چه برسد به اینکه برای محافظت از اموال تاریخی و فرهنگی که در دامن طبیعت گسترانیده شده‌اند، کاری انجام دهند. کشورها برای محافظت از مردم خود و متعاقب آن برای محافظت از طبیعت خود قوانین کیفری وضع می‌کنند، و در پرتو این قوانین ممکن است اموال تاریخی و فرهنگی نیز از خطرات و آسیب‌هایی که در کمین است، محافظت شوند. قوانین وضع‌شده در این مورد دارای قدرت بازدارندگی به حدی که مانع از ارتکاب جرم شوند، نمی‌باشند. در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی^{۶۹} صراحتاً ذکر از جرایم علیه محیط زیست نشده، که این یک خلأ در جرایم محیط زیستی است^{۷۰} و در مورد جرایم علیه آثار تاریخی و فرهنگی نیز اساسنامه در ذیل جرایم جنگی عنوان اموال را به صورت یک واژه کلی ذکر کرده، که هرچند شامل اموال و آثار تاریخی و فرهنگی نیز می‌شود، ولی اولاً یک حمایت اختصاصی به دلیل اهمیت والای آثار نیست، و ثانیاً جرم جنگی با جرم آلودگی منجر به تخریب آثار تاریخی و فرهنگی فرق دارد. در کنفرانس بازنگری (۲۰۱۰) موقعیت برای جبران کاستی‌ها فراهم بود، ولی این کنفرانس حتی در تعریف تجاوز هم به نتیجه‌ای نرسید، چه برسد به اینکه جرایمی دیگر را وارد حوزه مسؤولیت کیفری بین‌المللی نماید.^{۷۱} علت ضعف حقوق کیفری را باید در سه عامل جستجو نمود و درصدد رفع آن برآمد؛ عامل قانونگذاری، عامل آموزشی و عامل اجرایی.^{۷۲}

۲-۲-۲- سیستم حمایتی کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲

تنها کنوانسیونی که قدرت لازم‌الاجرای پیدا کرده، و در مورد اتخاذ تدابیر لازمه برای محافظت و حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی در برابر صدمات آلودگی‌های زیست‌محیطی می‌توان در اینجا به آن استناد کرد، همچنین اینکه بتوان به موجب آن به مسؤولیت دولت‌ها

۶۸. تقی‌زاده انصاری، حقوق کیفری محیط زیست، پیشین، ۱۲۸.

69. International Criminal of Court (ICC).

۷۰. محمود جلالی، «تأسیس دادگاه بین‌المللی برای جرایم زیست‌محیطی و مشکلات آن»، فصلنامه حقوق

دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ۱ (۱۳۸۸)، ۶۷.

۷۱. محمدجواد شریعت‌باقری، اسناد دیوان کیفری بین‌المللی (تهران: جنگل، ۱۳۸۶)، ۲۰-۵.

۷۲. شریعت‌باقری، پیشین، ۱۸۳.

برای تخریب آثار به موجب آلودگی‌ها استناد کرد، کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲ است. این کنوانسیون دو سیستم ملی و بین‌المللی برای محافظت از آثار تاریخی و فرهنگی ارائه داده، هرچند در این کنوانسیون نامی از میراث تاریخی برده نشده، ولی باید این نکته را اضافه نمود، که معمولاً همه میراث‌ها هر دو وجهه تاریخی و فرهنگی را دارا هستند.

در مقدمه کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (۱۹۷۲)^{۷۳} آمده که عوامل تخریب این میراث صرفاً بادی و عوامل طبیعی نیست، بلکه تحولات اجتماعی و اقتصادی نیز از جمله عوامل مخرب هستند، و ویرانی یک قسمت از این میراث در هر گوشه از جهان موجب فقر شدید میراث همه ملل می‌گردد. باید با توجه به این مقدمه فعالیت‌های تمامی دولت‌ها را در جهت حمایت و حفاظت از میراث و اموال تاریخی و فرهنگی سامان داد.

هدف این کنوانسیون معرفی، حمایت، حفظ، نگهداری، عرضه و انتقال ارزشمندترین میراث‌های بشری به نسل آینده است.^{۷۴} این کنوانسیون یکی از مشهورترین و محبوب‌ترین کنوانسیون‌های یونسکو است، که بیش از دو سوم دولت‌ها به آن پیوسته‌اند، و هر سال حدود ۳۵ اثر فرهنگی و طبیعی در آن به ثبت می‌رسد. برای اینکه محافظت از میراث جهانی بهتر و کامل‌تر تضمین شود، کنوانسیون کمیته‌ای را موظف به ثبت آثار فرهنگی و طبیعی دارای شرایط ثبت نموده، که دولت‌ها برای نیل به این منظور باید فهرستی از میراث خود را تهیه و به کمیته ارائه دهند.^{۷۵} در این کنوانسیون سیستم حمایتی دوگانه‌ای برای حفظ آثار تاریخی و فرهنگی در برابر هرگونه تهدید در جریان و در حال شکل‌گیری (کنوانسیون از لغات بالفعل و بالقوه استفاده کرده است) تعبیه شده است، که در زیر به این دو سیستم می‌پردازیم:

۲-۲-۱- سیستم حمایتی در قالب تعهدات دولت‌های عضو در سطح ملی:

این حمایت از ماده ۴ کنوانسیون ۱۹۷۲ نشأت می‌گیرد، که کلیه دول عضو را ملزم به انجام اقدامات برای شناسایی، حمایت، حفاظت و معرفی متناسب میراث جهانی واقع در قلمرو ملی

۷۳. ایران از بنیان این کنوانسیون بود، که در سال ۱۹۷۵ به این معاهده پیوست، ایران با وجود اینکه یکی از غنی‌ترین کشورها به لحاظ دارا بودن اموال و آثار تاریخی و فرهنگی است، جا دارد بیشتر در این زمینه فعالیت داشته باشد، چرا که، آثاری که در کمیته میراث جهانی ثبت می‌شوند، از حمایت جهانی برای حفاظت برخوردار می‌شوند.

۷۴. هنریک مجنونیان، *راهبردها و معاهدات جهانی حفاظت از طبیعت و منابع زنده* (تهران: سازمان محیط زیست، ۱۳۷۸) ۳۳۹ و ۳۴۰.

۷۵. ماده ۱۱ از کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲.

خود می‌نماید.^{۷۶} در صورتی که به علت فقدان امکانات داخلی، دولتی رأساً قادر به انجام وظایف مندرج در کنوانسیون نباشد، اهمیت حفاظت از اثر و انتقال آن به نسل‌های آینده، به حدی است، که باید از طریق جلب مساعدت‌ها و همکاری‌های بین‌المللی به انجام وظایف خود بپردازد.^{۷۷} در حقیقت جلب مساعدت‌های بین‌المللی در صورت فقدان امکانات داخلی یکی از حقوق و تعهدات دولت‌ها در قبال میراث جهانی مطابق با کنوانسیون ۱۹۷۲ است، که به عنوان سند لازم‌الاجرائی در سطح بین‌المللی قابلیت استناد دارد، و می‌توان بر مبنای آن دولت سهل‌انگار را مسؤول دانست.

اهم وظایف دولت‌ها در سطح ملی به شرح زیر می‌باشد:

- کلیه کشورهای عضو باید در سیاست‌های اساسی مدیریت کشور، سهم و جایگاه مهمی را به میراث فرهنگی و طبیعی اختصاص دهند، که مازاد بر فراهم نمودن تسهیلات، شرایط حضور مؤثر اثر را در حیات اجتماعی جامعه جهانی فراهم آورند؛
- کلیه کشورها مکلفند که متناسب با کثرت، تنوع، پراکندگی و ویژگی‌های خاص آثار واقع در قلمرو خود دستگاه‌ها و نهادهای لازم را با کارکنان متخصص و تجهیزات لازم به وجود بیاورند؛
- توسعه مطالعات و تحقیقات علمی، فنی و تکمیل روش‌های اجرایی که امکان حفاظت از اثر را در برابر تهدیدات بالقوه یا بالفعل فراهم می‌آورد؛
- اتخاذ تدابیر قضایی، علمی، فنی، اداری و مالی برای تشخیص، معرفی، حمایت، حفاظت و احیای این میراث؛
- دولت‌ها وظیفه و تعهد دارند، که توسعه مراکز ملی و منطقه‌ای، کارآموزی در زمینه تشخیص، حمایت، محافظت، شناساندن میراث جهانی و طبیعی و تشویق تحقیقات علمی در این زمینه را انجام دهند.^{۷۸}

۲-۲-۲-۲- سیستم حمایتی در قالب تعهدات دولت‌های عضو در سطح بین‌المللی:

دولت‌های عضو کنوانسیون ۱۹۷۲ بر طبق بند ۱ ماده ۶ با حفظ حق حاکمیت ملی، و بدون اینکه به قوانین ملی آنها خدشه‌ای وارد شود، می‌پذیرند که میراث هر ملت بخشی از میراث جهان محسوب می‌شود، و به همین جهت حمایت از میراث جهانی برعهده جامعه جهانی در

۷۶. ماده ۴ کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲.

۷۷. ماده ۱۳ کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲.

۷۸. این وظایف را کنوانسیون ۱۹۷۲ ذیل ماده ۵ بیان نموده است.

کل می‌باشد،^{۷۹} و به همین جهت کلیه دولت‌ها بر طبق بند ۲ از ماده ۶ تعهد دارند، که از هرگونه همکاری برای شناسایی، حمایت، حفاظت و معرفی وفق بندهای ۲ و ۴ ماده ۱۱، در مورد یک اثری که در یک کشور دیگر قرار دارد، ولی در لیست کمیته میراث جهانی قرار ندارد، از هیچ کوششی دریغ ننمایند. و از هر اقدامی که مستقیم یا غیرمستقیم موجب ورود لطمه یا خرابی به میراث فرهنگی و طبیعی جهان که در قلمرو کشور عضو دیگر قرار دارد، خودداری ورزند. این مسئله‌ای است که کمتر کشوری به آن توجه دارد، چرا که یکی از مواردی که باعث تخریب و لطمه به آثار تاریخی و فرهنگی می‌شود، آلودگی‌های زیست‌محیطی است، که دولت‌ها هرچند در کارهایی که باعث تولید آلودگی می‌شود، سود اقتصادی دارند، ولی با تولید این آلودگی‌ها عملاً کنوانسیون ۱۹۷۲ را نقض می‌نمایند، مانند وجود ریزگرد و غبارهایی که امروز در ۱۷ کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا حضور دارد،^{۸۰} یا آتشفشان ایسلند که باعث نقض شدید معاهده و تخریب آثار ارزشمند مناطق آسیا، اروپا و آفریقا می‌شود. باید از طریق یک اقدام جمعی مانع این مواد شد، در غیر این صورت آثار و اموال تاریخی و فرهنگی این مناطق کم‌کم دچار نابودی می‌گردد، که ناشی از نقض کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲ است.

هرچند باید گفت که قسمت اعظم این لطمات از طریق مخاصمات مسلحانه است، ولی این بند از کنوانسیون شامل کلیه خسارات از هر طریق ممکن و به صورت مستقیم و غیرمستقیم می‌شود.

۲-۳- مسؤولیت بین‌المللی دولت‌ها در مورد آثار تاریخی و فرهنگی

ماده یک از طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل درباره مسؤولیت بین‌المللی دولت ۲۰۰۱ بیان می‌نماید که: «هر تخلف بین‌المللی یک دولت موجب مسؤولیت بین‌المللی آن می‌گردد.» در مورد اینکه این تخلف باید در برابر یک دولت یا دولت‌های طرف تعهد باشد، یا می‌تواند در

79. Erga Omnes.

این نکته را باید اضافه نمود، که این اصطلاح به معنای بین همه است، در اینجا منظور از این واژه الزامی بودن قواعد بنیادین و عینی جامعه بین‌المللی نسبت به کلیه کشورها است. به نقل از رضا موسی‌زاده، حقوق معاهدات بین‌المللی (تهران: میزان، ۱۳۸۷)، ۱۹۶.

۸۰. این مواد که ناشی از رشد بیابان‌های منطقه است، در حالت عادی منجر به هیچ لطمه‌ای به آثار تاریخی نمی‌شود، لطمه زمانی است، که باد با سرعت زیاد این مواد را به سطح و روی آثار می‌کوبد، به مرور این مواد با کمک باد حالت سمباده‌ای پیدا می‌کنند، و سایش آثار را آنچنان ادامه می‌دهند که در نهایت موجب از بین رفتن نقوش، اشکال و ... می‌شود.

برابر کل جامعه بین‌المللی باشد، نظرات متفاوت است، ولی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه بارسلونا تراکشن ۱۹۷۰ بیان می‌کند «باید بین تعهداتی که دولت در قبال کل جامعه بین‌المللی دارد و تعهداتی که در برابر یک دولت است به نحو اساسی قائل به تفکیک شد. ماهیت ذاتی دسته اول این است که تعهدات مزبور مربوط به تمامی دولت‌ها است. و به خاطر اهمیت حقوقی که در آنها مطرح است، می‌توان گفت همه دولت‌ها در صیانت از آنها ذی‌نفع هستند، یعنی تعهدات تخطی‌ناپذیر (erga omnes) هستند.»^{۸۱} دیوان در نظریه مشورتی در مورد تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای در ۱۹۹۶ اشاره‌ای کوتاه به حمایت از محیط زیست دارد: «تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای ممکن است برای محیط زیست فاجعه‌آفرین باشد، زیرا این سلاح‌ها از چنان قدرتی برخوردارند که می‌توانند هر تمدنی و نیز کل اکوسیستم کره زمین را نابود کنند. بنابراین برای کل جامعه بین‌المللی تعهد عامی وجود دارد، مبنی بر اینکه مراقبت نمایند تا فعالیت‌هایی که آنها در قلمرو خود یا تحت نظارت خود انجام می‌دهند، موجب نگردد تا به محیط زیست سایر کشورها لطمه وارد شود و این تعهد در زمره قواعد حقوق بین‌الملل محیط زیست است. البته در مجموع در زمینه حفظ و حمایت از محیط زیست، حقوق بین‌الملل موجود به طور مستقیم مناسب‌ترین قواعد نمی‌باشد و از این رو نمی‌تواند در موضوع مورد رسیدگی کاربرد داشته باشد.»^{۸۲}

با توجه به اینکه بر اساس کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲ یک اثر ممکن است، در خاک و صلاحیت یک کشور باشد، ولی همزمان می‌تواند دارای ارزش جهانی باشد، که لطمه زدن به این اثر تمام کشورها را دچار فقر فرهنگی کند. لذا آثاری که در کمیته میراث جهانی ثبت می‌شوند، دارای وجهه جهانی هستند، که صیانت و حمایت از آنها وظیفه تمامی کشورها است. بنابراین می‌توان از رأی دیوان و متن کنوانسیون ۱۹۷۲ نتیجه گرفت، که وظایف مندرج در کنوانسیون به منظور حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی در برابر آلودگی‌های زیست‌محیطی به صورت تعهدات (erga omnes) درآمده و در صیانت از آثار دارای وجهه جهانی همه دولت‌ها، ذی‌نفع هستند.

۸۱. کمیسیون حقوق بین‌الملل، طرح ۲۰۰۱ مواد مسؤولیت بین‌المللی دولت و حمایت سیاسی، ترجمه نصرالله

حلمی (تهران: میزان، ۱۳۸۷)، ۲۷ و ۲۹.

۸۲. محمدرضا ضیایی بیگدلی، ضمیمه حقوق بین‌الملل مخصصات مسلحانه (تهران: انتشارات دانشگاه علامه

طباطبائی، ۱۳۸۰)، ۱۶.

در مورد مسؤلیت بین‌المللی دولت‌ها چند نظریه وجود دارد (نظریه‌های خطا، خطر، مسؤلیت برای اعمال منع‌نشده)، که حقوق بین‌الملل هیچ‌گاه به طور اصلی به یکی از آنها به عنوان مرجع اصلی تکیه نکرده است.^{۸۳} کمیسیون حقوق بین‌الملل در طرح مواد راجع به مسؤلیت دولت برای اینکه خود را از ابهامات نظریات برهاند، از کاربرد آنها دوری جسته و واژگان روشن‌تری استفاده نموده است، و آن «عمل یا رفتار متخلفانه» است، ولی در مجموع چنین به نظر می‌رسد که گرایش کمیسیون به نظریه خطر است.^{۸۴}

اصل مسؤلیت دولت برای زیان‌های زیست‌محیطی در اسناد الزام‌آور و غیرالزام‌آور^{۸۵} زیادی آمده است، که نمونه‌ای از اسناد الزام‌آور به این قرار می‌باشد: الف. در کنوانسیون هلسینکی در خصوص آثار برون‌مرزی ۱۹۹۲، دربردارنده دعوت کلی از اعضاء به پشتیبانی از کوشش‌های بین‌المللی به اختصاص دادن قواعد کلی، معیارها و روش‌هایی در حوزه مسؤلیت و تعهد می‌باشد؛ ب. در کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ در ماده ۲۳۵ مقرر شده که «دولت‌ها در ازای ایفای تعهدات بین‌المللی‌شان برای حمایت و حفاظت از محیط زیست دریایی مسؤول می‌باشند. آنها بر طبق حقوق بین‌المللی ضامن خواهند بود.»

در نظام مسؤلیت بدون خطا وجود خسارت و رابطه سببیت میان فعل زیانبار و خسارت وارده برای ایجاد مسؤلیت زیان‌زننده کافی است. در باب آلودگی‌ها اصل «آلوده‌کننده باید بپردازد» نتیجه اعمال نظام مسؤلیت بدون خطا است. نظام‌های حقوقی پویا درصدد توسعه و گسترش دادن قلمرو مسؤلیت هستند، معیارهای سنتی مسؤلیت ناشی از تخلف و خطا که

۸۳. محمدرضا ضیایی بیگدلی، حقوق بین‌الملل عمومی (تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۵)، ۴۷۱.

۸۴. ضیایی بیگدلی، حقوق بین‌الملل عمومی، پیشین، ۴۷۳.

۸۵. در اینجا باید این نکته را اضافه نمود، که اسناد و معاهدات بین‌المللی همگی در زیر چتر «اصل وفای به عهد (Pacta Sunt Servanda)» قرار دارند و هیچ دولتی نمی‌تواند از تحمل بار اجرای معاهده شانه خالی کند، وظیفه اطاعت از معاهدات از زمانی که انسان به یاد دارد، توسط نویسندگان حقوق و رویه کشورها به رسمیت شناخته شده است. این اصل در بیانیه لندن ۱۹۷۱ که قدرت‌های عمده اروپایی از آن پیروی کردند، در یکی از بهترین اشکال خود بیان شده است: «یکی از اصول حقوق ملل است، که هیچ قدرتی نمی‌تواند خود را از تعهدات معاهده‌ای رها کند، یا شروط آن را تغییر دهد، مگر اینکه رضایت طرفین یا توافقی دوستانه حاصل شود.» ولی این را نیز باید اظهار نمود، که برخی از اسناد از دامنه اقتدار این اصل جهانی خارج‌اند، مانند اعلامیه‌ها که بستگی به دولت امضاءکننده دارد، که آن را اجرایی نماید یا نه، هرچند بسیاری از اصول بین‌المللی مندرج در اسناد غیرالزام‌الاجرا در مدتی که از تصویب سند می‌گذرد، به صورت اصول تخطی‌ناپذیر درمی‌آیند.

نک: رابرت بلدسو، بوسلاو بوسچک، فرهنگ حقوق بین‌الملل، ترجمه علیرضا پارسا (تهران: نشر قومس، ۱۳۷۵)،

بار سنگین اثبات و تقصیر را بر دوش قربانی و زیان‌دیده می‌گذارند، جای خود را در بسیاری عرصه‌ها به معیار مسؤولیت بدون خطا داده‌اند.^{۸۶} در عرصه خسارات ناشی از محیط زیست آلوده بر آثار و اموال تاریخی و فرهنگی، ممکن است با نوعی آلودگی، که علی‌رغم اتخاذ تمام اقدامات احتیاطی ایجاد گردیده، مواجه شویم. در چنین مواردی ظاهراً هیچ‌گونه تعدی و تجاوزی به قواعد حقوقی صورت نگرفته است، ولی در عین حال غیرمنصفانه است که وضعیت فعلی کشوری که در آن اموال تاریخی و فرهنگی قرار دارد و خسارت دیده است، نادیده گرفته شود.^{۸۷}

یا اصولاً بحث تفکیک دو نوع مسؤولیت ناشی از تخلف بین‌المللی یا ناشی از اعمال منع‌نشده، چه لزومی دارد؟ این تفکیک از چند جنبه قابل توجه و بررسی است:

الف. میزان غرامت قابل پرداخت برای ارتکاب اعمال مجاز زیانبار (اعمال منع‌نشده) به مراتب کمتر از خسارتی است که در مورد ارتکاب عمل خلاف و غیرقانونی به عمل می‌آید. به عبارت دیگر مسؤولیت ناشی از اعمال متخلفانه بین‌المللی متضمن جبران خسارت کامل است؛ در مورد این تمایز می‌توان به رأی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه کارخانه کورزوف اشاره کرد؛

ب. هنگامی که خسارت وارد شده ناشی از حادثه‌ای باشد، که کشور ذی‌ربط متعهد به جلوگیری از آن بوده است، آن کشور در صورت اثبات غیر قابل احتراز بودن واقعه مذکور از مسؤولیت ناشی از عمل خلاف معاف خواهد بود، حال آنکه در مسؤولیت ناشی از اعمال منع‌نشده این معافیت وجود ندارد؛^{۸۸}

ج. اگر تعهدی به واسطه یک عمل مستمر نقض شود، قواعد ناشی از اعمال خلاف، بر دولت ذی‌ربط این تعهد را تحمیل می‌کنند، که عمل مذکور را متوقف سازد، ولی در حوزه مسؤولیت برای اعمال منع‌نشده تداوم فعالیت اشکالی ندارد و فقط غرامت پرداخت می‌شود؛

۸۶. معاونت آموزشی قوه قضائیه، *گزیده‌ای از پایان‌نامه‌های حقوق (تهران: جاودانه، ۱۳۸۷)*، ۹۳ الی ۹۷.

۸۷. سید قاسم، زمانی، «توسعه مسؤولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست»، پژوهش‌های حقوقی

۱ (۱۳۸۱)، ۳۶.

۸۸. زمانی، *مسؤولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست*، پیشین، ۳۹.

د. نقش خسارت در هر مورد متفاوت است. در عرصه اعمال خلاف به محض نقض تعهد و انتساب آن مسؤولیت ایجاد می‌گردد، اعم از آنکه خسارت وارد شده باشد یا نه، ولی احراز مسؤولیت در مورد اعمال منع شده ماهیتاً متضمن ایراد خسارت نیست.^{۸۹} باید در اینجا این نکته را نیز اضافه کرد، که دولت‌ها از اینکه برای اعمال خلاف خود مسؤولیت پیدا کنند، اکراه دارند، زیرا تمایل چندانی به اذعان به تخلف و عمل خلاف حقوق بین‌الملل خود ندارند، ولی برعکس در مورد مسؤولیت برای اعمال منع‌نشده، از آنجا که اذعان به این نوع مسؤولیت اقرار به خلاف کار بودن نیست، دولت‌ها ابایی از اظهار به این نوع مسؤولیت ندارند.

نتیجه

باید گفت که قوانین وضع‌شده در زمینه محیط زیست آنچنان نیستند، که بتوانند خود محیط زیست را از خطرات پیش رو برهانند، چه برسد به اینکه برای محافظت از اموال تاریخی و فرهنگی و دامن طبیعت گسترانیده شده‌اند، کاری انجام دهند. کشورها برای محافظت از مردم خود و متعاقب آن برای محافظت از طبیعت خود قوانین کیفری وضع می‌کنند، و در پرتو این قوانین ممکن است اموال تاریخی و فرهنگی نیز از خطرات و آسیب‌هایی که در کمین است، محافظت شوند. قوانین وضع‌شده در این مورد دارای قدرت بازدارندگی به حدی که مانع از ارتکاب جرم شوند، نمی‌باشند. در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی صراحتاً ذکر از جرایم علیه محیط زیست نشده، که این خلأ در جرایم محیط زیستی است و در مورد جرایم علیه آثار تاریخی و فرهنگی نیز اساسنامه در ذیل جرایم جنگی عنوان اموال را به صورت یک واژه کلی ذکر کرده، که هرچند شامل اموال و آثار تاریخی و فرهنگی نیز می‌شود، ولی اولاً یک حمایت اختصاصی به دلیل اهمیت والای آثار نیست، و ثانیاً جرم جنگی با جرم آلودگی منجر به تخریب آثار تاریخی و فرهنگی فرق دارد.

آثار تاریخی و فرهنگی تنها یک بنای سنگی، مال دارای ارزش عتیقه نیست، یک رسانه‌ای است، که می‌تواند در بسیاری موارد، راهگشای بشریت باشد. اثری است، که قدیمیان و نیاکان بشر امروز ممکن است، سال‌ها، دهه‌ها و بلکه قرن‌ها بر روی این آثار زحمت کشیده، خون‌ها ریخته و ... تا بتوانند با نسل امروز ارتباط برقرار نمایند، و نشانه‌ای از

خود بر جای بگذارند. خوشبختانه نسل امروز به اهمیت آثار تاریخی و فرهنگی پی برده و نشانه آن کنوانسیون‌ها، کمیته‌ها و سازمان‌هایی است که طی دهه‌های اخیر افزایش چشمگیری پیدا کرده‌اند. معاهده حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان که به کنوانسیون میراث جهانی مشهور است، یک ابزار قانونی است، که دولت‌ها طبق آن خود را داوطلبانه متعهد می‌کنند، که از مناطق قلمرو خود که به دلیل ارزش چشمگیر جهانی مورد توجه تمامی بشریت قرار دارند، حفاظت کنند. هدف این کنوانسیون معرفی، حمایت، حفظ، نگهداری، عرضه و انتقال ارزشمندترین میراث‌های بشری به نسل آینده است. در این کنوانسیون سیستم حمایتی دوگانه‌ای برای حفظ آثار تاریخی و فرهنگی در برابر هرگونه تهدید در جریان و در حال شکل‌گیری تعبیه شده است، یکی تعهدات دولتی در حوزه اقتدار ملی خود است و دیگری سیستم حمایتی در قالب تعهدات دولت‌ها در سطح بین‌المللی است. این معاهده در بیشتر موارد در موضوع حمایت راهگشای مشکلات است.

پیشنهادات

۱) در هر کشور کمیته‌ای برای حمایت اختصاصی از آثار تاریخی و فرهنگی در برابر آلودگی‌های زیست‌محیطی ایجاد گردد، و نیروهای متعهد و مجرب در آن کمیته‌ها به کار مشغول شوند؛

۲) با توجه به افزایش ابزار لطمه و آسیب به آثار تاریخی و فرهنگی، دولت‌ها در تدوین و اجرای معاهدات در زمینه حمایت از آثار تاریخی و فرهنگی فعالیت‌ها و اقدامات خود را افزایش دهند؛

۳) افزایش تعهدات دولت‌ها بر مبنای نظریهٔ مسؤلیت برای اعمال منع‌نشده؛

۴) گنجاندن موادی با مجازات بیشتر برای تخلفات و جرایم بر علیه آثار تاریخی و فرهنگی در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، که بتواند هم مجرمان را به جزای اعمال کریه خود برساند و هم به هدف ارعایی مجازات‌ها دست یابد؛

۵) راه‌حل فرهنگ‌سازی بسیار در این مورد کارساز است، با آموزش نسل جدید و اعلام اهمیتی که آثار تاریخی و فرهنگی، این میراث مشترک بشریت برای افراد انسانی دارد، می‌توان کم‌کم امید بست که آثار، مورد حمایت بیشتری واقع گردند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ایزانلو، حسن، غلامرضا موسوی. باران اسیدی مشکلات و راه‌حل‌ها (خلاصه مقالات اولین کنگره کشوری آلودگی هوا، تهران، ۱۳۸۲).
- بلدسو، رابرت، بوسلاو بوسچک. فرهنگ حقوق بین‌الملل. ترجمه علی‌رضا پارسا. تهران: نشر قومس، ۱۳۷۵.
- بنان، غلامعلی. محیط زیست انسان و جلوگیری از آلودگی آن. تهران: انجمن ملی حفاظت منابع طبیعی و محیط انسانی، ۱۳۵۱.
- تقی‌زاده انصاری، مصطفی. حقوق کیفری محیط زیست. تهران: نشر قومس، ۱۳۷۶.
- جلالی، محمود. «تأسیس دادگاه بین‌المللی برای جرایم زیست‌محیطی و مشکلات آن». فصلنامه حقوق ۳۹ (۱۳۸۸): ۶۷.
- جم، فرهاد. «دموکراسی زیست‌محیطی برای حفاظت از محیط زیست در حقوق بین‌الملل». فصلنامه راهبرد ۵۰ (۱۳۸۸): ۷.
- چرچیل، رابین، آلن لو. حقوق بین‌الملل دریاها. ترجمه بهمن آقایی. تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش، ۱۳۸۵.
- زمانی، سید قاسم. «توسعه مسؤولیت بین‌المللی در پرتو حقوق بین‌الملل محیط زیست». مجله پژوهش‌های حقوقی ۱ (۱۳۸۱): ۳۵-۴۰.
- شریعت‌باقری، محمدجواد. اسناد دیوان کیفری بین‌المللی. تهران: جنگل، ۱۳۸۶.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا. آراء و نظریات دیوان بین‌المللی دادگستری. جلد ۲. چاپ اول. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۸.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا. ضمیمه حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۰.
- عبدالهی، محسن. «حمایت کیفری از محیط زیست تأملی بر بایسته‌های حقوق کیفری زیست‌محیطی». علوم زیستی ۵(۱) (۱۳۸۶): ۱۰۶-۱۰۰.
- عرفان‌منش، مجید، مجید افیونی. آلودگی محیط زیست. تهران: انتشارات ارکان، ۱۳۸۵.
- قوام، میرعظیم. حمایت کیفری از محیط زیست. تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۷۵.
- کالیون، کنت مک. «اجرای عدالت درباره محیط زیست بین‌المللی». مترجم محمدحسین زاهدین لباف. مجله حقوقی بین‌المللی ۳۱ (۱۳۸۳): ۱۷۴-۱۷۲.
- کلارک، آر.بی. آلودگی دریا. ترجمه محمدعلی زاهد و زینب محمدی دشتکی. تهران: انتشارات نسق و نقش مهر، ۱۳۷۹.
- کمیسون حقوق بین‌الملل. طرح مواد مسؤولیت بین‌المللی دولت و حمایت سیاسی. ترجمه نصرالله حلمی. تهران: میزان، ۱۳۸۷.

- کنوانسیون مربوط به اتخاذ تدابیر لازم برای ممنوعیت و جلوگیری از ورود، صدور و انتقال غیرقانونی مالکیت اموال فرهنگی ۱۹۷۰.
- کنوانسیون میراث فرهنگی و طبیعی ۱۹۷۲.
- کیس، الکساندر، دینا شیلتون. *کتابچه قضایی حقوق محیط زیست*. ویرایش اول. ترجمه محسن عبدالهی. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹.
- گلکار، فروغ، علیرضا فرهمند. *آلودگی‌های محیط زیست*. ویرایش اول. تهران: انتشارات ماندگار، ۱۳۸۹.
- گودرزی، مهسا. «روش‌های حفاظت طبیعی غیرمستقیم تکمیلی». مقاله ارائه شده در نهمین کنفرانس بین‌المللی مطالعه و حفاظت و معماری خنثا، یزد، ۱۳۸۲/۹/۲۰.
- مجنونیان، هنریک. *راهبردها و معاهدات جهانی حفاظت از طبیعت و منابع زنده*. تهران: سازمان محیط زیست، ۱۳۷۸.
- معاونت آموزشی قوه قضاییه. *گزیده‌ای از پایان‌نامه‌های حقوقی*. تهران: جاودانه، ۱۳۸۷.
- ندافی، کاظم. «آلودگی هوا با تأکید بر ریزگرد و غبارها و اثرات بهداشتی و محیطی آنها». مقاله ارائه شده در دوازدهمین همایش ملی بهداشت محیط ایران، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ۱۳۸۸/۸/۱۲.
- نژندی‌منش، هیبت‌الله، زهرا ییاسی، *حمایت از اموال فرهنگی در مخاصمات مسلحانه*. ویرایش اول. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹.
- وطن‌پرست، رسول. مترجم. *فرسودگی سنگ و حفاظت از آن*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰.
- یوکا، یوکیلهتو. *تاریخ حفاظت معماری*. ترجمه محمدحسین طالبیان و خشایار بهاری. چاپ اول. تهران: انتشارات روزنه، ۱۳۸۷.

ب) منابع انگلیسی

- Chobanoglous T. *Environmental Engineering*. New York: Oxford University Press, 1998.
- Corzon, L.B. *Dictionary of Law longman*. England, London: Pearson Educatio, 2002.
- De Naeyer, A. *Preservation of Monument in Belgume since 1945*, Monumentum. NewYork: Dezzi Bardeschi, 1980.
- De VISSCHER. Ch. *International Protecion of Works of Art and Historice Monuments, US Department of State, Document and state papers*, June. London: Sweet & Maxwell, 1949.
- Henry Merryman, John. "Two Ways of Thinking about Cultural Property." *AJIL U.S A* 80 (1986): 831.
- Mason, B. *Acid Rain*. NewYork: Oxford University Press, 1999.
- Williams, S.A. *The International and National Protection of Movable Cultural*. NewYork: Oceana Publications, 1978.

Legal Protection of Historical and Cultural Monuments against Environmental Pollution

Amin Valizadeh

Ph.D. Student of International Law, Islamic Azad University
(Sciences and Researches Branch),
Email: amin.valizadeh85@yahoo.com

&

Saber Nojomi

MA in International Law at University of Allameh Tabataba'i,
Email: sabernejomi@yahoo.com

At present the environmental pollution at the earth has reached alarming border. The environmental pollution, as a technical term, means the presence of undesirable substances in the Environment. Apart from the effects of pollutions on animals and plants, they leave effects on objects and buildings including historical and cultural monuments. Given that the majority of historical and cultural monuments have been built in stone or they are stone monuments, available pollutants through making corrosion historical and cultural monuments, rubbing and deforming them cause damages. In recent decades, historical and cultural monuments have faced various pollutions from oil and chemical pollution to air pollution through dust particles and pulverizing material.

So far, numerous attempts have been conducted to deal with environmental pollution at regional and international level coming to approving hundreds of conventions and protocols on international and regional level in this case. Fortunately, modern man realized the importance of historical and cultural monuments, but he has not taken an important step on to protect the common heritage of mankind.

The current paper, through investigating fundamentals of the international environmental laws as well as treats associated to the available historical and cultural monuments, is to introduce suggestions on protecting such heritage at the domain of international laws.

Keywords: Legal Protection, Historical and Cultural Monuments, The Environment, International Responsibility, The 1972 World Heritage Convention.

Journal of LEGAL RESEARCH

VOL. XVI, No. 1

2017-1

- **Derogation of Human Rights in Situation of Public Emergency**
Dr. Seyed Ghasem Zamani - Marzieh Esfandiary
- **Poverty Reduction: A Programme for Social Development in International Law**
Dr. Reza Eslami - Mahshid Ajeli Lahiji
- **Protection of Human Rights Law in Cyberspace**
Dr. Seyed Yaser Ziaee
- **Analysis of Iranian Legislation in Petroleum Investment**
Dr. Hamid Bagherzadeh - Dr. Raheleh Seyed Morteza Hosseiny
- **Third Executive Protest in Execution of Civil Judgements Law**
Dr. Rasol Parvin - Amin Pakkideh - Elahe Etemadi
- **Regular Assignment of Judicial Cases from the Perspective of Judicial Independence: A Comparative Study in Iranian Law and International Documents**
Omid Rostami Ghazani
- **The Role of Claimant and Prosecutor in Offences against Historical and Cultural Heritage**
Dr. kyoumars kalantari - Hassan khodabakhshi palandi - Amir Erfanifar
- **Legal Protection of Historical and Cultural Monuments against Environmental Pollution**
Amin Valizadeh - Saber Nojomi
- **Ramsar Convention on Wetlands from the Perspective of International Environmental Law**
Mehrdad Mohammadi - Vahideh Najafi
- **Vicious Cycle of Enacting Local Duties in City Councils and Revocation in Court of Administrative Justice Judges Council: Discussion of Judicial Supervision on Urban Development in Contradiction with the Right to Property of People (2009-2016)**
Dr. Vahid Agah - Mohammad Nabi Boorboori
- **The Class Action Code: A Model for Civil Law Countries**
Author: Professor Antonio Gidi - Persian Translator: Dr. Majid Pourostad

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law
Research & Study